

Ирена Стефанова*

БАНКОВА ПРАКТИКА ЗА СИГУРНОСТ НА КРЕДИТИТЕ

Разгледани са основни характеристики на сегашната икономическа и финансова среда, в която функционира банковата система в Европа и в България, както и главните проблеми, свързани с кредитния риск, пред които са изправени банките. Посочени са причините, пораждащи тези проблеми. Направен е общ преглед на международното споразумение Базел и са открити най-важните принципи и цели, които се преследват с приетите капиталови стандарти. Формулирани са необходимите мерки за намаляване на кредитния риск и осигуряване на банкова стабилност.¹

JEL: F53; G21

Днес стабилността на банковата система понася остра критика и съмнения в световен мащаб. През 2007 г. светът е разтърсен от бързото нарастване на проблемите във финансовия сектор, предизвикани до голяма степен от срива на ипотечния пазар в САЩ. Оттогава несигурността и неяснотата по отношение на оценката на финансовите позиции на финансовите институции са довели до силно намаляване на доверието в тях. Тази ситуация води до сериозни затруднения за голяма част от финансовите институции през 2008 и 2009 г. и оказва силен натиск върху стабилността на международната финансова система. Много правителства през посочените години предоставят значителен финансов капитал за подпомагане на финансовите институции с надеждата да предотвратят по-нататъшен срив на финансовата система. Техните действия са основани на натрупаните до момента знания, че адекватното функциониране на тази система е от голямо значение за развитието на икономиките. Настъпилата след 2007 г. финансова криза показва, че проблемите в системата могат да окажат огромно влияние върху икономическия просперитет на държавите.

Кредитирането е процес, който поражда най-голям риск в банковата система и ангажира значителна част от нейните капиталови средства за покриване на този риск в сравнение с останалите, произтичащи от банковата дейност. Определянето на необходимия капитал за покриване на кредитния риск обуславя *предмета* на това изследване, а именно съвременния набор от регулаторни действия и мерки, които банките прилагат, за да постигнат капиталова стабилност при предоставяне на кредити.

Целта на изследването е да се посочат основните регулаторни изисквания в европейската и в българската банкова практика, които осигуряват ста-

* Докторант в ИИИ при БАН, секция „Макроикономика“, renineykova@abv.bg

¹ Irena Stefanova. BANK PRACTICES FOR LOAN SECURITY. *Summary*: The article reveals the main features of the current economic and banking environment for the functioning banking system in Europe and in Bulgaria, as well as the main problems associated with loan risk, faced by the banks. The reasons for these problems are indicated. A general review of the Basel International Convention is presented, highlighting the key principles and objectives, targeted by the adopted capital standards. The measures required to reduce the capital risk and to guarantee bank stability are formulated.

билността на банковата система, и да се оцени тяхното прилагане. Постигането на целта се основава на поставяне на следните задачи: да се разгледат сегашните условия, в които функционира банковият сектор; да се посочат основните проблеми, свързани с кредитирането, пред които са изправени банките; да се изяснят причините, пораждащи тези проблеми, и да се формулират необходимите мерки, които да допринесат за намаляване на кредитния риск и осигуряване на банкова стабилност.

Основни проблеми, пред които са изправени банките в процеса на кредитиране

През лятото на 2007 г. в резултат от спекулативния икономически растеж в САЩ и световната практика за спекулации в областта на кредитирането настъпва ипотечна криза. Според *Доклад относно управление на икономиката в световен мащаб на Комисията по икономически и парични въпроси* към Европейския парламент господстващите валутни договорености са довели до съществено натрупване на валутни резерви, особено що се отнася до щатския долар, в някои страни с излишък. Това е повишило предлагането на капитал в страни с дефицит и е оказало низходящ натиск върху лихвените проценти, допринасяйки за стимулирането на балона с цените на активите, което е изиграло централна роля в последната финансова криза.² Тя от своя страна се разраства с бързи темпове до световна, предизвиквайки загуби и фалити първоначално във финансовия сектор, а от края на 2008 г. и в реалната икономика. В *Доклад на Камарата на представителите в Парламента на Нидерландия* е посочено, че по-дълбоките причини за кризата във финансовата система се намират в международната макроикономическа среда: търговия, валутна политика, глобализация и либерализация на финансовите пазари. С помощта на технически и научни иновации през последните няколко години финансовите институции са се ориентирали към издаване на повече кредити, с което са породили по-голям кредитен риск на капиталовите пазари. В резултат от това потребителите и фирмите са започнали да заемат все повече пари, като по този начин са попаднали в по-голям дълг.³

Като процес самото предоставяне на капитал не предизвиква влошаване на финансовата и/или икономическата среда. Отрицателният ефект от повишеното предлагане на капитал е резултат от действия и бездействия, водещи до неточни оценки и решения в процеса на кредитиране. Неспазването на стандартите за благоразумно кредитиране и стремежът към бързо завладяване на пазарен дял от финансовите институции поражда бум в рисковото кредитиране, което от своя страна довежда до отрицателни финансови и икономически резултати.

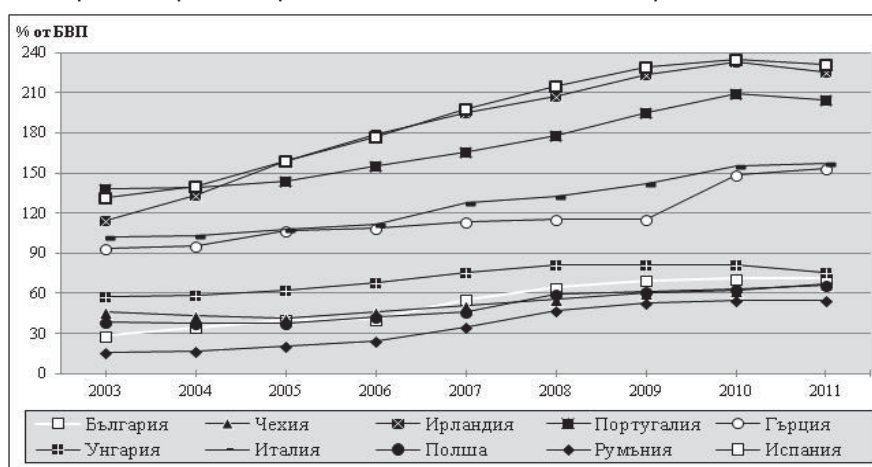
² Комисия по икономически и парични въпроси. Доклад относно управление на икономиката..., 2011, с. 4.

³ Tweede Kamer der Staten-Generaal..., 2010, p. 5.

По данни на Световната банка през годините след началото на кризата вътрешният кредит, предоставен от банковия сектор⁴ като процент от БВП за дадена страна, има ясно изразена възходяща тенденция. На фиг. 1 е показана тази тенденция за някои произволно избрани държави-членки на Европейския съюз. За периода 2003-2011 г. силно се откроява поведението на Испания по отношение на разглеждания показател, където през 2010 г. е достигната максималната му стойност - 234.44%.

Фигура 1

Вътрешен кредит, предоставен от банковия сектор, като % от БВП

Източник. Световна банка, 2012.

Успоредно с нарастващата тенденция на вътрешния кредит, предоставен от банковия сектор (като % от БВП), се увеличават и икономическите проблеми, свързани с държавния дълг⁵ на отделните страни. С цел постигане на финансова стабилност голяма част от европейските държави се обръщат за помощ към Международния валутен фонд и Европейския съюз. Това обаче не води до необходимите положителни резултати в макроикономическите показатели за отделните страни. Влошаването на фискалната стабилност най-силно се откроява в Гърция, където през 2011 г. размерът на държавния дълг достига 170.6% от БВП (фиг. 2). Към юли 2010 г. банки от Гърция, Ирландия, Португалия и Испания получават международна помощ в общ размер от

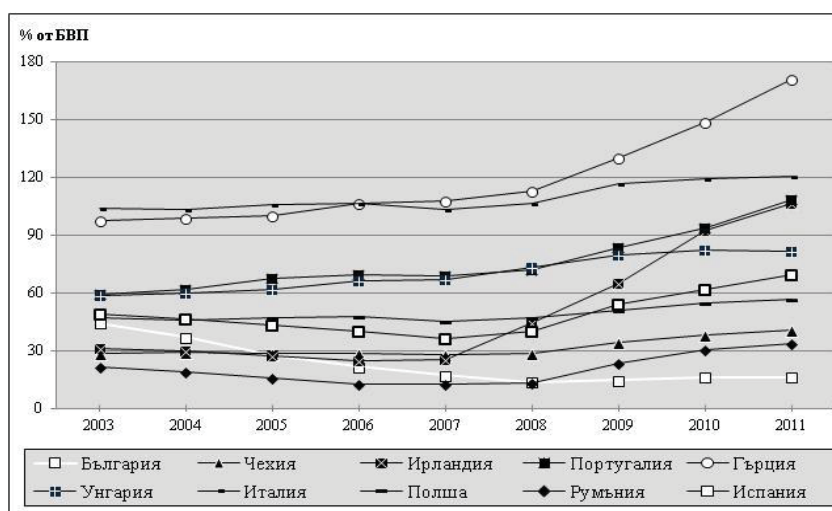
⁴ Вътрешният кредит, предоставен от банковия сектор, включва всички кредити към различни сектори като брутни суми с изключение на кредитите за централното държавно управление, които са нето. Банковият сектор включва финансови органи и депозитни банки, както и други банкови институции (например кредитно-спестовни), когато има налични данни.

⁵ Държавният дълг се определя като сумата, която правителството на дадена страна дължи на местни и чуждестранни кредитори, и обикновено се представя като процент от БВП на страната.

378 млрд. EUR от Европейската централна банка (ЕЦБ). Към април 2011 г. отново са отпуснати заеми към тези страни на обща стойност от 350 млрд. EUR. До третото тримесечие на 2011 г. е използван капитал на обща стойност от 2800 млрд. EUR от националните правителства в целия ЕС за стабилизиране и подпомагане на финансовите институции. За да се запази финансовата стабилност и устойчивото функциониране на икономиката, се налага правителствата да се намесят с масивни и безпрецедентни спасителни пакети. В целия ЕС общо 94 финансови институции са получили някаква форма на държавна помощ.

Фигура 2

Държавен дълг като % от БВП

Източник. Световна банка, 2012.

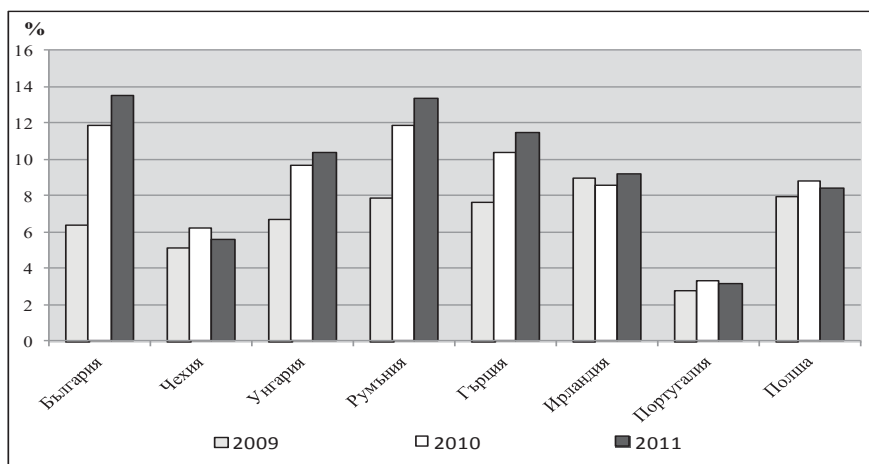
Въпреки международната помощ от ЕЦБ и МВФ, с която са подпомогнати множество финансови институции в Европа, несигурността относно качеството на банковите активи, особено на тези от жилищния сектор, остава твърде висока. Бумът в кредитирането през годините непосредствено преди 2008 г. поражда все по-голямо дългово бреме както за заемателите, така и за банките като техни кредитори. Делът на необслужваните банков кредити през последните години остава висок (вж. фиг. 3) и буди съмнение върху способността на банките да възобновят кредитирането и по този начин да подновят съвкупното търсене и инвестициите в икономиките. Според приблизителни оценки на МВФ⁶ през периода между 2007 и 2010 г. европейските банки са понесли загуби в размер на около 1 трилиона EUR, или около 8% от

⁶ European Commission. Executive summary of the impact assessment..., 2011, p. 1.

БВП на ЕС. Нарастването на необслужваните кредити се превръща в спирачка за икономическия растеж. Те съществено понижават кредитната експанзия, като по този начин заглушават дейности, надхвърлящи потенциала на кредитополучателите, и пречат за преразпределение на активите към по-продуктивни цели. Високите нива на необслужвани кредити и разходи за обезценка носят риск за финансовата стабилност, тъй като влошават печалбата на банките чрез нарастване на размера на заделените провизии и увеличават окончателните загуби, които от своя страна отслабват капиталовата им база. Това може да доведе до неплатежоспособност или неликвидност за банките.

Фигура 3

Необслужвани банкови заеми към общата сума на brutните кредити

Източник. Световна банка, 2012.

Високата несигурност относно реалната капитализация на банките се отразява в по-голяма рискова премия за тяхното финансиране и ограничаване достъпа им до свежи външни финансови средства. В условията на глобални финансови проблеми международните капиталови пазари силно свиват дейността си по кредитиране на финансови институции поради оттегляне на доверието в тях. Така банките все повече разчитат на средствата на домакинствата като източник на капитал. Финансирането от депозитите на местното население и фирми замества капиталовия ресурс, който обичайно се привлича от външни източници – най-често банките-майки и външните пазари, и по този начин увеличава стремежа на банките към набиране на парични средства от местния пазар. От една страна, нарастването на дела на депозитите на граждани и домакинства в структурата на общите привлечени средства повишава разходите за лихви по тези депозити за банките. От друга

страна, увеличаването на необслужваните кредитни експозиции и свиването на обема от новоразрешени кредити води до понижаване на прихода от лихви по кредити. Така комбинацията от висок разход за лихви по депозити с нисък приход от лихви по кредити намалява нетния лихвен доход на банките. Това тласка към понижаване на лихвените нива по депозити и провокира още по-голямо недоверие в банковите институции.

Съществуването на необслужвани кредити означава, че част от кредитополучателите дължат повече, отколкото могат да изплатят. Затрудненията в погасяването на задълженията понякога са и чисто стратегически – задълженелите към банките фирми имат малък (поякога изобщо нямат) стимул да инвестират средства в нови дейности, тъй като всяка възвръщаемост от дадена инвестиция ще бъде предоставена на банката-кредитор с цел погасяване на необслужвания кредит. Относно домакинствата е малко вероятно да се наблюдава стремеж да се работи по-усилено и продължително, ако допълнителният доход продължава да е недостатъчен, за да се избяга от капана на дълговото бреме. Всичко това намалява икономическата активност до неэффективно ниски нива.

Необслужваните кредити са индикатор, който се използва от международните регулаторни органи (МВФ, Световната банка и Банката за международни разплащания) за оценка на силата на банковия сектор във всяка страна. Според *Доклад относно Базел II и преразглеждането на Директивата за капиталовите изисквания на Комисията по икономически и парични въпроси към Европейския парламент* кризата е насочена към факта, че собственият капитал на банките явно е бил недостатъчен по отношение на състоятелността и платежоспособността.⁷ В доклада се посочва също, че една от поуките от нея като криза на ликвидността е, че за справяне със стресови ситуации в краткосрочен и дългосрочен план е необходима повече ликвидност. Кризата разкрива слабости в стандартите според действащата Директива за капиталовите изисквания за ограничаване на риска, както и пропуски по отношение на качеството и количеството на капитал в банковата система.

Съвременна практика за контрол и регулиране на дейността на банковата система – основни принципи и цели

По своята същност банковият сектор трябва да се регулира и контролира, за да се гарантира стабилност на цялата финансова система. Съвременната нормативната уредба за контрол и регулиране на дейността на банковата европейска система се основава на Споразумението за международни стандарти за капиталова адекватност на Базелския комитет за банков надзор (БКБН). Неговата цел е постигането на стандарти за подобряване на качеството на банков надзор в световен мащаб. Първото споразумение за капиталова адекватност (Базел I) е прието от БКБН през 1988 г.

⁷ Комисия по икономически и парични въпроси. Доклад относно Базел II..., 2010, с. 4.

Утвърдените с това споразумение стандарти за капиталова адекватност влизат в сила през 1992 г. и впоследствие търпят редица промени и допълнения. През 2004 г. е приет окончателният вариант на второто споразумение (Базел II) за капиталова адекватност, с което се подобрява измерването на кредитния риск и като изцяло нов елемент се включва оценката на операционния риск. Прилагането на стандартите Базел II стартира от началото на 2007 г. През юли 2009 г. е договорен вариант Базел 2.5, който включва повишено измерване на рискове, свързани със секюритизация на търговския портфейл. През декември 2010 г. Базелският комитет приема нови стандарти (Базел III) по отношение на капиталовите изисквания в банковата система, целящи подобряване способността на сектора да понася шокове от финансов и икономически стрес чрез формиране на по-големи капиталови буфери, които да повишат ефективността при управлението на риска и да увеличат банковата прозрачност. Прилагането на новите норми за капиталова адекватност трябва да се извърши поетапно през периода от 2013 до 2019 г.⁸

Споразумението Базел I е въведено първоначално като финансов стандарт за банките от страните от Г-10,⁹ а впоследствие се възприема и от още около 100 държави. Създава се с цел стабилизирание на международната банкова система посредством, първо, засилване на капиталовите позиции на банките и, второ, използване на стандартен регламентиран подход за измерване на капиталовата им адекватност като фактор за редуциране на риска от неплатежоспособност. Споразумението създава предпоставки банките и най-вече международните да участват в конкуренцията помежду си при равни условия.

Въпреки положителните си ефекти върху банковата система споразумението Базел I се отличава с някои ограничения: то е предвидено единствено за банките, които участват активно на международния пазар от Г-10; при определяне на достатъчността на собствения капитал се отчитат само кредитният и пазарният риск; до голяма степен изискванията за капиталова адекватност на банките не са съобразени с реалния им рисков профил.

С помощта на споразумението Базел II се прави опит да се ограничат недостатъците при определянето и поддържането на капиталовата адекватност на банките. Минималният критерий за капиталовата адекватност е също 8%, но нейният реален размер се привежда в съответствие с рисковия профил на активите и задбалансовите позиции на банките. В споразумението Базел II е предвидено, както и при Базел I, въвеждането на единна методика за определяне на капиталовата адекватност на банките, но същественото в него е следното:

⁸ Basel Committee on Banking Supervision. Progress report on Basel III implementation..., 2012, p. 8.

⁹ Държави от Г-10: Белгия, Канада, Франция, Германия, Италия, Япония, Холандия, Швеция, Швейцария, Обединеното кралство и САЩ. Международни организации-официални наблюдатели на дейността на Г-10: Банката за международни разплащания (BIS), МВФ и Организацията за икономическо сътрудничество и развитие.

- *първо*, по-всеобхватно, диференцирано и индивидуално отчитане на отделните видове риск - кредитен, пазарен и операционен, при определянето на общия рисков компонент, наричан сега рисковопреетеглени активи¹⁰ и задбалансови позиции;

- *второ*, усъвършенстване на банковия надзор по отношение на методите за оценка на качеството на използваните системи за управление на рисковете и тяхното обезпечаване със собствен капитал;

- *трето*, подобряване на начина на установяване на размера на рисковопреетеглените активи и задбалансови позиции, отчитащ характера на кредитния портфейл и кредитополучателите, вкл. и съответна промяна на рисковото тегло на отделните видове рискови активи и задбалансови позиции.

Споразумението Базел II задължава банките да определят по изцяло нов начин капиталовата си адекватност, показваща състоянието на собствения им капитал¹¹ – кредитните институции трябва да разполагат по всяко време със собствен капитал, съответстващ на общия им рисков профил. Капиталовата адекватност се изчислява като процентно съотношение между капитала на банката и рисковопреетеглените активи.

Досегашният принцип, заложен в Базел I, принуждава банките да поддържат определени нива на капитал, с които да покриват рисковете към отделните групи кредитополучатели, групирани по определени критерии според техните рискови тегла. Този подход не отчита спецификата на отделните кредитополучатели, което води до изкривяване на оценката за риска. Подходът при Базел II има претенциите да е по-гъвкав, отколкото при Базел I, защото предвижда въвеждането на рисково тегло съобразно оценката на всеки отделен контрагент.

Таблица 1

Основни разлики между споразуменията Базел I и Базел II

Споразумение Базел I	Споразумение Базел II
Фокусиране върху една-единствена мярка за риск	Акцентиране върху усъвършенствани вътрешни банкови методологии, надзорен преглед и пазарна дисциплина
Един размер за всички	Гъвкавост, избор от различни подходи и стимули за по-добро управление на риска
Основна структура, невлияеща се от отделни рискови фактори	По-голяма чувствителност при измерване на риска

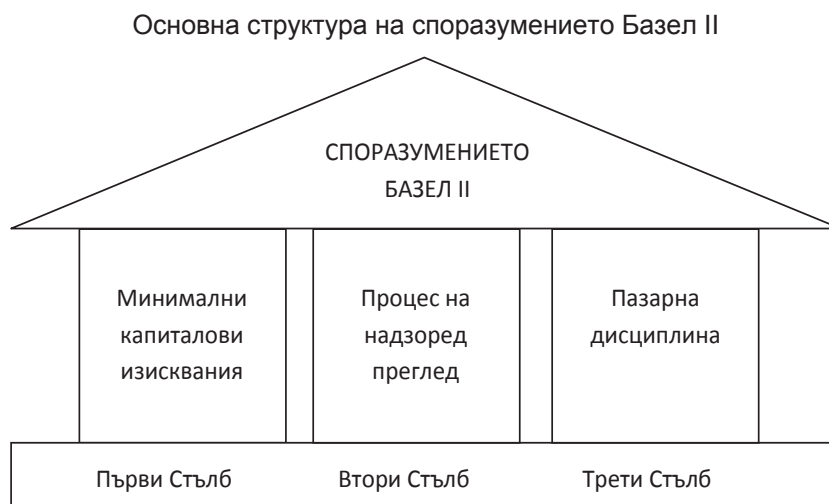
Източник: Secretariat of the Basel Committee on Banking Supervision. The New Basel Capital Accord: an explanatory note, BIS, January 2001.

¹⁰ Рисковопреетеглен актив е банков актив или задбалансова експозиция, чиято стойност е коригирана с риска, определен по предварително избран подход за оценка.

¹¹ Собственият капитал (капиталовата база) е показател за собствените средства на банката и се образува от сбора на капитала от първи ред (първичен капитал) и капитала от втори ред (допълнителен капитал), намален с нормативно определените в чл. 6 на Наредба №8 на БНБ намаления при определяне на размера на собствения капитал.

Действащото в момента споразумението Базел II е структурирано в три раздела, наречени стълбове (фиг. 4), които се намират в пряка връзка помежду си и допринасят за сигурността и стабилността на финансовата система. Тази структура позволява използване на широк спектър от подходи на различни по сложност методологии за измерване на кредитния и операционен риск при определяне на необходимите нива на капитал на кредитните институции. Главните нововъведени променливи в Базел II са кредитните рейтинги и изчисляването на вероятността от необслужване на кредитните задължения. Така по-голямата гъвкавост на споразумението налага капиталовите изисквания на банките да се приведат в съответствие със съществуващите рискове, което ще позволи на банките да управляват своя бизнес по-ефективно.

Фигура 4

Първи стълб на Базел II – минимални капиталови изисквания

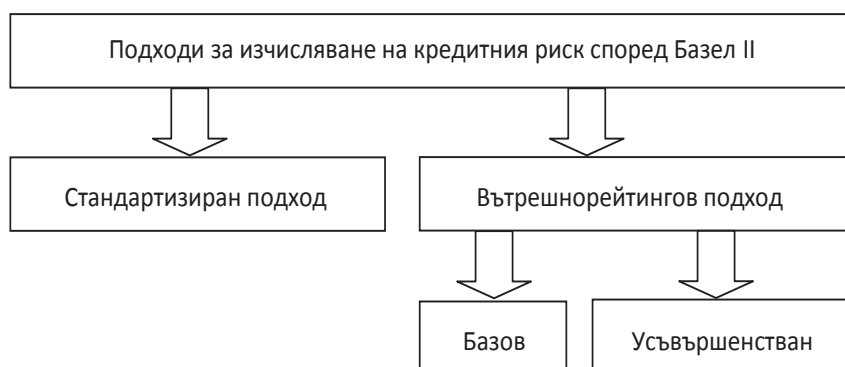
Първи стълб дефинира минималните капиталови изисквания, обхващащи най-важните рискове, на които е изложена банковата дейност. При конструиране на капиталовата рамка е взета под внимание текущата среда, в която банките оперират. Съотношението на капитала на банката към рисковопрегглените активи зависи от три основни за банката форми на риск: кредитен, пазарен и операционен (1). Включването на операционен риск в калкулацията на капиталовото отношение е нов момент в споразумението Базел II.

$$(1) \text{ Капиталова адекватност} = \frac{\text{Общ собствен капитал}}{\frac{\text{Сумата на активите, претеглени по степен на кредитен риск} + \text{Сумата на активите, претеглени по степен на пазарен риск} + \text{Сумата на активите, претеглени по степен на операционен риск}}{100}}$$

Банките установяват отношение на обща капиталова адекватност като процентно съотношение между стойността на собствения (регулаторен) капитал и сумата от стойността на капиталовите изисквания, изчислени поотделно за кредитен, пазарен и операционен риск. Изчислени поотделно, капиталовите изисквания са равни на сумата на активите, претеглени по степен за всеки един от тези рискове, определени по предварително избран подход за оценка на риска. Съгласно (1) минималният размер на собствения капитал, който трябва да притежава всяка банка, съблюдаваща регулаторните изисквания от Базел II, трябва да е не по-малък от 8% от стойността на рисково-претеглените активи, определени общо за кредитен, пазарен и операционен риск.

По отношение оценката на кредитния риск, който е основен за всяка кредитна институция, се въвеждат два подхода, които са по-чувствителни към индивидуалните особености на конкретната кредитна експозиция. Първият подход е стандартизиран, а вторият – вътрешнорейтингов. Последният предлага две свои разновидности: базов и усъвършенстван подход (фиг. 5).

Фигура 5

Според международното споразумение Базел II на банките е позволено да избират кой от двата основни подхода ще прилагат при изчисляване на своите нива на капитал по отношение на кредитния риск.¹² Едната алтернатива - *стандартизираният подход*, концептуално е сходна с представената в Базел I, като основната разлика тук е наличието на по-висока чувствителност към риска. Прилагането на по-широка диференциация на рискови тегла и по-голямото признаване на техники за редуциране на кредитния риск¹³ доближава определянето на минималните капиталови изисквания до ключови еле-

¹² Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement..., 2006, & 50.

¹³ Техниките за редуциране на кредитния риск са свързани с неговото намаляване чрез използване на обезпечения, кредитни деривати или гаранции.

менти на кредитния риск в банките. По този начин се достига до стойност на капиталова адекватност в съответствие с реалните икономически рискове, пред които е изправена банковата дейност. Това от своя страна води до увеличаване на стимулите за банките, свързани с подобряване на управлението на кредитния риск и поддържане на икономически оправдан размер на капитал. Чрез стандартизирания подход банките присъждат рискови тегла на всяка от своите кредитни експозиции (балансови или извънбалансови). Тези тегла за разлика от Базел I, където се прилага единна стандартна оценка, се основават на присъдени кредитни рейтинги от външни агенции за кредитен рейтинг. Различните оценки за рейтинг носят рискови тегла от 0 до 150%. Експозициите, за които не е определена рейтингова оценка, се оценяват с рисково тегло от 100% и повече. Например според стандартизирания подход в Базел I при кредитиране на корпоративни клиенти се прилага единствено стандартно тегло от 100% за риск към всяка от експозициите. Рисковите тегла при Базел II са представени на табл. 2.

Таблица 2

Рискови тегла при корпоративни клиенти

Рейтинг категория	AAA до AA-	A+ до A-	BBB+ до BB-	По-ниско от BB-	Без рейтинг
Рисково тегло (%)	20	50	100	150	100

Вътрешнорейтинговият подход предполага наличие на системи за оценка на кредитния риск, разработени вътрешно за банката. Критериите в Базел II изискват този подход да е основан на точно определена методология и стандарти за оповестяване. Неговото прилагане е възможно само след разрешение от съответния надзорен за банката орган. Съгласно вътрешнорейтинговия подход банките оценяват кредитоспособността на всеки кредитополучател и трансформират резултатите в оценки за потенциална стойност на загубата. За целта се формира оценка за всеки от следните четири компонента за риск: вероятност от неизпълнение на задълженията за всеки кредитополучател; загуба при неизпълнение, експозиция при неизпълнение и ефективен падеж.

- Вероятност от неизпълнение (Probability of default, PD). Според критериите на Базел II всички банки трябва да осигурят собствени PD оценки за всяка от своите експозиции, независимо дали използват базов, или усъвършенстван вътрешнорейтингов подход. Вътрешните за банката рейтинги и модели за оценка на PD са базирани на собствени вътрешни наблюдения и опит и са обосновани с исторически данни и емпирични доказателства.

- Загуба при неизпълнение (Loss given default, LGD). Размерът на загубата се определя като частта от кредитната експозиция, която ще бъде отписана в случай на настъпване на загуба по кредита. Докато компонентът за риск PD е свързан с конкретния кредитополучател и не зависи от параметрите на конкретната кредитна сделка, то компонентът LGD е тясно свързан с нея и се влияе от промени в тези параметри. Стойността на LGD може да се определи по два

начина: първият е основан на базовия вътрешнорейтингов подход - приема се оценката, определена според надзорните правила, която зависи от характеристиките на кредитната сделка и наличието и вида на обезпечението по нея. Тази оценка може да варира в граници от 45 до 75%.¹⁴ При втория – усъвършенствания вътрешнорейтингов подход, банките прилагат собствени модели за оценка на LGD, изградени на основата на широк набор от кредитни сделки и характеристики на кредитополучатели. Така всяка кредитна експозиция се осигурява с конкретна LGD стойност.

● Експозиция при неизпълнение (Exposure at default, EAD). В повечето случаи се определя като номиналната стойност на частта от експозицията, изложена на риск от неплащане. При неувоен ангажимент EAD включва корекция, свързана с оценка за бъдещо кредитиране преди настъпване на загуба по кредита. Подобно на LGD, рисковият компонент EAD също е свързан с параметрите по конкретната кредитна сделка. Според базовия вътрешнорейтингов подход стойността на EAD се определя от регулаторния орган, докато при усъвършенствания подход банката сама дефинира начина на определяне на стойността на този рисков компонент.

● Краен срок на кредитната експозиция (Maturity, M). Този компонент за риск е категорично необходим при калкулиране на капиталовите изисквания за банки, които използват усъвършенствания вътрешнорейтингов подход. От банките се очаква да предоставят на надзорните органи ефективно договорен матуритет на техните експозиции. В случаите, при които се прилага базовият вътрешнорейтингов подход, се използва предварително определен от надзорния орган ефективен матуритет.

Начинът за определяне на капиталовите изисквания за пазарен риск (позиционен, валутен и стоков) остават непроменени в споразумението Базел II. В съответствие с възможностите, които имат, банките прилагат стандартен подход или вътрешни модели за оценка.

Споразумението Базел II предлага три подхода за изчисляване на капиталовите изисквания за операционен риск: подход на базисния индикатор, стандартизиран подход и усъвършенстван подход. Прилагането на стандартизирания и усъвършенствания подход е по-сложно, но ефектът за банките се изразява в по-точно измерване на операционен риск и възможност за редуциране на капиталовото изискване за операционен риск. Подобно на кредитния риск и при операционен риск за първи път чрез Базел II се въвежда възможност за използване на вътрешни модели за оценка на операционен риск.

Втори стълб на Базел II – процес на надзорен преглед

Този стълб задължава надзорните органи да предприемат качествен преглед на разпределението на банковия капитал и спазването на съответ-

¹⁴ Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement..., 2006, & 211, 286, 287, 288.

ните стандарти за това. Процесът на надзорен преглед е предназначен не само да гарантира, че банките поддържат достатъчен по обем капитал, който покрива присъщите от дейността рискове, но също и да насърчи банките да развиват и използват по-добри техники за неговото управление.

Основната цел на надзорния преглед е да засили връзката между рисковия профил на банката, системите за управление на риска и собствения капитал. Увеличаването на капитала обаче не трябва да се разглежда като единствения вариант за решаване на повишените рискове, пред които е изправена банката. За преодоляване на риска трябва да се използват и други средства като прилагане на вътрешни лимити, укрепване нивото на провизии и резерви, подобряване на вътрешния контрол. Увеличаването на капитала не трябва да се разглежда и като заместител за справяне с недостатъчния контрол или с процесите на управление на риска.

Споразумението Базел II поставя изискването за спазване на следните четири принципа в процеса на надзорен преглед:¹⁵

- Принцип 1: Банките трябва да изградят процес за оценка на цялостната им капиталова адекватност по отношение на техния рисков профил и стратегия за поддържане на определени нива на риск.

- Принцип 2: Необходимо е надзорните органи да извършват преглед и оценка на вътрешната капиталова адекватност на банките, както и на техните стратегии за справяне с изискванията на регулаторните капиталови отношения. Надзорните органи трябва да предприемат подходящи надзорни действия, ако не са удовлетворени от резултатите от този процес.

- Принцип 3: Надзорните органи очакват от банките да поддържат собствен капитал над минимално установения размер и имат правото да поискат от тях да поддържат капитал в допълнение към минималното изискване.

- Принцип 4: Надзорните органи трябва да се намесват на ранен етап, за да предотвратят понижаване на капитала под минимално определените нива, необходими за покриване на рисковия профил на съответната банка, и да налагат спешни оздравителни действия, ако необходимият размер на капитала не се поддържа или не се възстанови.

Трети стълб на Базел II – пазарна дисциплина

Пазарната дисциплина допълва минималните капиталови изисквания (стълб 1) и процеса на надзорна проверка (стълб 2). Целта на третия стълб е да укрепи пазарната дисциплина чрез засилено изискване за ефективно оповестяване на информацията от страна на банките, което да гарантира висока надеждност на финансовите институции и стабилно функциониране на пазара.

¹⁵ Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement..., 2006, part 3.

Поставената чрез този стълб цел за постигане на прозрачност на банковата дейност не е осъществена изцяло през изминалите години. Създаването и засиленото търгуване със сложни непрозрачни финансови инструменти е довело до високи спекулации на финансовите пазари. Тази неяснота в комбинация със слабата регулаторна дисциплина по отношение използването на екзотичните финансови инструменти спестява на големите банки поддържането на капитал, с който биха покрили загубите от такъв вид непрозрачна дейност.

Другата основна цел, поставена в споразумението Базел II – постигането на по-висока чувствителност към оценките на видовете риск в сравнение с Базел I, означава, че за по-малко рискова дейност разполагаемият капитал по Базел II е по-малко, отколкото по Базел I. При реализацията на тази цел е важно да се избягнат ситуацията, при които капиталовите изисквания към банките са прекалено ниски. Ето защо Базел II не позволява поддържането на капитал, недостигащ 80% от капитала, който би бил необходим по Базел I. Срокът на това изискване според Директива 2010/76/ЕС изтича в края на 2011 г., но предложение на Европейския парламент предвижда действието му да продължи до 2015 г. Въпреки корекцията от споменатата Директива се оказва, че през последните години банките са генерирали прекалено голям кредитен растеж, при който са подценили стандартите за оценка и управление на кредитния риск и така са допуснали поддържането на твърде ниска нива на собствен капитал, необходим при абсорбиране на евентуални загуби.

От всички цели, на които се основава международното споразумение Базел II, в най-висока степен не се реализира тази за постигане на стабилност на глобализираната финансова система – цел, от която печелят не само банките, но също бизнесът и потребителите. Финансовата и банковата стабилност са фактор за устойчив икономически растеж, който не бива да бъде преследван краткосрочно и не трябва да се основава на неспазването на мерки за дисциплина и регулиране на дейност на финансовите институции.

За отстраняване на слабостите при постигане на заложените цели в Базел II БКБН извършва корекция в световните капиталови стандарти чрез изготвяне на глобалната финансова реформа, известна като Базел III. Според тази реформа основният елемент на първичния капитал ще бъде базовият първичен капитал след регулаторните корекции. Съотношението му спрямо рисковопреетеглените активи ще се увеличи на 4.5%. Допълнително банките ще са задължени да поддържат капиталов буфер от 2.5%, за да издържат на бъдещи периоди на стрес, с което общата капиталова адекватност нараства на 10.5% (8%+2.5%).¹⁶ Очаква се тази стойност да бъде достигната от банките поетапно до началото на 2019 г. Според Базелската комисия за банков надзор комбинацията от много по-строги дефиниции на капитала, по-високи минимални изисквания и въвеждане на нови капиталови

¹⁶ Annex 2: Phase-In Arrangements..., 2013.

буфери ще гарантира, че банките са по-добре подготвени да издържат периоди на икономически и финансов стрес и следователно тези промени ще са в подкрепа на икономическия растеж.

Прилагане на споразумението за капиталова адекватност Базел II в банковата система в България

Въвеждането в Европейския съюз на Международното споразумение за капиталови стандарти Базел II чрез директивите от 14 юни 2006 г. на Европейския парламент и на Съвета 2006/48/ЕО относно предприемането и осъществяването на дейност от кредитните институции и 2006/49/ЕО относно капиталовата адекватност на инвестиционните посредници и кредитните институции съвпада с присъединяването на България към ЕС на 1.01.2007 г. От тази дата у нас влизат в сила нов Закон за кредитните институции и Наредба №8 на БНБ за капиталовата адекватност на кредитните институции, чрез които капиталовите стандарти намират отражение в нормативната рамка на страната ни. С наредбата се определя минималният размер, елементите и структурата на собствения капитал на кредитните институции и минималните капиталови изисквания за поеманите от тях рискове, както и изискванията за оповестяване.

Определените чрез Базел II стандарти се приемат като минимални изисквания за изпълнение от страна на финансовите институции, но надзорните органи в отделните държави могат да поставят по-високи критерии в зависимост от своята оценка за степента на риск в банковия сектор. В България съотношенията за капиталова адекватност са завишени 1.5 пъти спрямо стойностите, определени в Базелското споразумение, и са съответно 12% за обща капиталова адекватност и 6% за адекватност на капитала от първи ред.¹⁷

Въвеждането на капиталовата рамка Базел II в българската банкова система изправя банките пред необходимостта от осигуряване на допълнителни ресурси за посрещане на променените капиталови изисквания във връзка както с кредитния, така с останалите видове банков риск. Банките у нас стартират с прилагане на стандартизирания подход на отчитане на капиталовите изисквания за кредитен риск, тъй като той е по-близък до профила на активите и начина на управление и контролиране на риска в дейността от страна на банките. При този подход рисковопретеглените активи се основават на присъдени кредитни рейтинги от агенции за външна кредитна оценка (АВКО), като изискванията към тях се определят в Наредба №8 на БНБ. На по-късен етап се очаква банките да преминат към използване на вътрешно-рейтингов подход, след като се изградят необходимите за това вътрешни системи за оценка и управление на кредитния риск. Прилагането на този

¹⁷ Чл. 22 ал. (4) и (5) от Наредба №8 от 14 декември 2006 г. за капиталовата адекватност на кредитните институции.

подход е възможно само след изрично разрешение от страна на БНБ. За да получи разрешение за използване на вътрешнорейтингов подход за оценка на кредитния риск от своята дейност, банката трябва да го е прилагала най-малко три последователни години преди разрешението за използването му, като през последните години капиталовите изисквания са били отчитани пред БНБ едновременно със стандартизирания подход.

По данни от БНБ капиталовата позиция на банковата система в България е определяна като стабилна през последните няколко години. На фиг. 6 е проследена динамиката на показателите „капиталов буфер“¹⁸ и „обща капиталова адекватност“ за периода от началото на 2007 г., когато и в нашата страна е въведено Международното споразумение за капиталова адекватност, до третото тримесечие на 2012 г. (Q3 2012).

В края на септември 2012 г. общата капиталова адекватност е 16.59%, а капиталовият излишък в банкова система е намалял с 66 млн. лв. (2.6%) спрямо юни същата година и е в размер на 2493 млн. лв. През периода 2009 - 2012 г. общата капиталова адекватност остава значително над регулаторните изисквания, като максималната стойност от 18.26% се наблюдава през първото тримесечие на 2010 г. (Q1 2010).

Фигура 6

Обща капиталова адекватност и капиталов буфер

Източник. БНБ, 2012.

Сред факторите, които оказват положително влияние за достигане на максимални стойности за обща капиталова адекватност и за капиталов излишък през Q1 2010 г., са увеличението на капитала от първи ред основно за

¹⁸ Капиталов излишък или капиталов буфер се нарича размерът на капитала в банковата система над регулаторно определения минимум.

сметка на постигнатия финансов резултат на банките през 2009 г., както и промените в Наредба №8 на БНБ в посока към продължаване на антицикличната политика при регулиране дейността на кредитните институции в България. По този начин се създават по-благоприятни условия за банките да проявят гъвкавост към жизнеспособните си клиенти, изпитващи временни затруднения в условията на утежнена икономическа ситуация.¹⁹ През следващите тримесечия се отчита спад в размера на капиталовия буфер и понижаване на съотношението на собствен капитал към рисковопретеглени активи. Намалението в стойностите на тези показатели се дължи до голяма степен на нарастването на проблемните рискови експозиции, които са съпроводени с допълнителни разходи за обезценка и заделяне на специфични провизии за кредитен риск. По данни от БНБ делът на класифицираните експозиции с просрочие над 90 дни в брутни кредити (без тези за кредитни институции) чувствително се повишава след кредитния бум през 2007 и 2008 г., когато темпът на нарастване на вътрешния кредит, предоставен от банковия сектор, има най-големи стойности. Към декември 2012 г. делът на тези експозиции достига 16.62% (фиг. 7).

Фигура 7

Източник. БНБ, 2012.

Понижаването на кредитния риск е сред приоритетите в дейността на банките и те се ориентират към предприемане на все по-силни и по-обхватни мерки в тази посока. Във връзка с това банките стават все по-взискателни по отношение на размера на личния доход и стойността на обезпечението, което се предлага от кредитоискателите.

¹⁹ БНБ. Банките в България, януари – март 2010 г...; Прессъобщения на БНБ от 26 февруари 2009 г.:

Намаляване на тенденцията към формиране на значителни експозиции към свързани лица е друг вид мярка за ограничаване на кредитния риск, чрез която банките контролират допустимия размер на риск от концентрация на експозиции общо за банката или за банковата група. Рискът от концентрация е един от специфичните рискове, който е обект на надзорен преглед в рамките на втория стълб от структурата на капиталовата адекватност, защото може да окаже влияние върху капитала, ликвидността и приходите на банката. Тъй като тези три аспекта не съществуват поотделно, те трябва да се обхванат адекватно от системите за управление на риск в банките, които в зависимост от собствената си политика за управление на риска от концентрации и големи експозиции могат да определят по-ниски от регулаторно определените лимити.²⁰

Друга техника за управление на риска е провеждането на стрес-тестове, които подпомагат изготвянето на рисковия профил на банката, отразяващ нейната устойчивост към вътрешни и външни шокове. Банките извършват различни видове стрес-тест както на ниво отделни рискове или кредитен портфейл, така и на равнище банка. Използването на стрес-тестове по отношение на вътрешния анализ на адекватността на капитала (ВААК) подпомага оценката на жизнеспособността на банката и капиталовия ѝ план при настъпване на неблагоприятни събития. В случаите, когато минималните изисквания за капитал се определят чрез одобрени от БНБ вътрешни модели, банките провеждат стрес-тестове за оценка на адекватността на резултатите от прилагането на тези вътрешни модели, използвани като част от първия стълб на Базел II, както и на адекватността на капиталовите буфери над надзорния минимум.²¹

*

Въпреки своята стабилност банковата система в България функционира в условията на влошена бизнес-среда и високата несигурност по отношение на заетостта и доходите тласка домакинствата към повече спестявания и понижава тяхната кредитна активност. Това създава неблагоприятни условия за банките, тъй като те реализират намаление в лихвените приходи от кредити и нарастване на разходите за лихви по депозити, а общо нетният им лихвен доход се понижава.

Високата ликвидност на банките, породена от прираста на депозитите на резиденти, слабото търсене на кредити и високите кредитни стандарти, въведени през последните години, поставя на изпитание основната дейност на банките, а именно кредитирането на реалната икономика. За подобряване на своята активност банките се нуждаят най-вече от възстановяване на икономическата и политическата стабилност в страната.

²⁰ Наредба №7 за големите експозиции на банките.

²¹ БНБ. Указания за извършване на стрес-тестове..., 2012.

Използвана литература:

БНБ. Указания за извършване на стрес-тестове в рамките на процеса за надзорен преглед (преработена рамка), 2012.

БНБ. Банките в България, януари – март 2010 г. (тримесечно издание), 2010.

БНБ. Търговските банки в България, януари – март 2007 г. (тримесечно издание), 2007.

Комисия по икономически и парични въпроси. Доклад относно управление на икономиката в световен мащаб (2011/2011(INI)), A7-0323/2011 от 12.10.2011.

Комисия по икономически и парични въпроси. Доклад относно Базел II и преразглеждането на Директивата за капиталовите изисквания (ДКИ4) (2010/2074(INI)), A7-0251/2010 от 21.9.2010.

Наредба №7 за големите експозиции на банките (издадена от БНБ, обн. Държавен вестник, бр. 7 от 23 януари 2007; изм. ДВ, бр. 85 от 2010).

Наредба № 8 от 14 декември 2006 г. за капиталовата адекватност на кредитните институции (приета от БНБ, обн. Държавен вестник, бр. 106 от 27 декември 2006, в сила от 1 януари 2007; доп. бр. 62 от 2007; изм. и доп. бр. 38 от 2008, в сила от 11 април 2008; изм. и доп. бр. 21 от 2009; изм. и доп., бр. 20, 85 и 102 от 2010; изм. и доп. бр. 95 от 2011).

Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно пруденциалните изисквания за кредитните институции и инвестиционните посредници. Част I, COM (2011), Брюксел, 20.07.2011.

Annex 2: Phase-In Arrangements (Shading Indicates Transition Periods), BIS, 2013.

Basel Committee on Banking Supervision. Progress report on Basel III Implementation. BIS, October 2012.

Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. BIS, June 2006.

Basel Committee on Banking Supervision. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework. Bank for International Settlements, June 2004, www.bis.org

Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. BIS, December 2010 (rev. June 2011).

Ernst & Young. European Non-Performing Loan Report 2011 Restructuring follows strategy - a review of the European loan portfolio market, 2011.

European Commission. Executive summary of the impact assessment. Commission staff working paper, SEC (2011) 950 final, Brussels, 20.07.2011

Secretariat of the Basel Committee on Banking Supervision. The New Basel Capital Accord: an explanatory note. BIS, January 2001.

Tweede Kamer der Staten-Generaal. Credit lost, Report of the Parliamentary Committee Inquiry Financial System. House of Representatives, Netherlands Parliament, 10 May 2010.

12.III.2013 г.